

PASSAT I PRESENT DE LA CATALANÍSTICA HONGARESA¹

Kálmán FALUBA

Universitat Eötvös Loránd de Budapest
Institut d'Estudis Catalans

L'ensenyament de la llengua catalana a la Facultat de Lletres de la Universitat ELTE (Eötvös Loránd Tudományegyetem de Budapest) es va iniciar a la tardor del 1971 i des d'aleshores el català segueix ensenyant-s'hi sense solució de continuïtat. En la present comunicació esbossaré el procés de més de mig segle en què els cursos de llengua s'anaven convertint en una catalanística hongaresa, i ressenyaré l'influx d'aquesta catalanística sobre la quantitat i la qualitat de les obres literàries traduïdes del català a l'hongarès. En no pocs punts del repàs històric cedeixo a la temptació de barrejar els fets objectius amb motius subjectius, autobiogràfics. No ho puc fer d'una altra manera, perquè he estat (i potser soc encara) un dels factors actius d'aquest procés de creació i de desenvolupament de la nostra catalanística. Començo, doncs, amb una doble pregunta personal: per què vaig decidir ocupar-me del català i per què vaig engegar el primer curs pràctic d'aquesta llengua.

M'havia llicenciat el 1965 en filologia italiana i filologia espanyola, i a la tardor del mateix any em vaig incorporar al cos docent, encara en formació, del futur departament d'espanyol de l'ELTE. Com que coneixia dues llengües romàniques, el meu somni juvenil era aprendre-les totes, i amb aquesta intenció vaig aconseguir els dos volums de la gramàtica catalana d'Antoni M. Badia i Margarit (aleshores *Antonio M. Badía Margarit*), escrita en castellà i editada l'any 1962 a Madrid per Gredos, en la seva prestigiosa col·lecció «Biblioteca Románica Hispánica». El meu interès per aquesta llengua va augmentar a l'inici del 1968 quan, amb ocasió d'un viatge d'estudis a Bordeus, hi vaig coincidir amb un jesuïta català, el poeta Ramon Comas, que em va fer arribar alguns números de la revista cultural *Serra d'Or*. Finalment, l'any acadèmic 1970-1971, dues alumnes novelles, les bessones Judit i Zsuzsanna Tomcsányi, em van preguntar si podien estudiar, a més del castellà, també el català. Els vaig respondre afirmativament, però, com que dubtava de la pronúncia, vaig començar a buscar el contacte directe amb parlants nadius. Fou l'amic jesuïta qui em va indicar una família barcelonina disposada a acollir, a l'estiu

1. Text revisat d'una comunicació llegida a la Universitat de Barcelona el 10 d'abril de 2025 en el marc de l'*Aula poètica* de la UB. Agraïxo als col·legues Dóra Bakucz, Tibor Berta i Ildikó Szijj haver llegit, rectificat i completat la versió original.

del 1971, un matrimoni estranger desconegut, procedent a més a més d'un país comunista. Una generositat no exempta d'un cert risc a l'Espanya del *caudillo* Francisco Franco. Els nostres amfitrions (que més endavant serien amfitrions de no pocs hongaresos dedicats al català) mereixen que no silenciï els seus noms: van ser Ignasi Ponti i Adelaida Sales, ell enginyer i ella mestressa de casa amb formació de farmacèutica. Una parella cent per cent catalana, sigui en consciència, sigui en llengua, fins al punt que la senyora Adelaida tenia dificultats quan volia expressar-se en castellà. Mai no oblidaré que en arribar ens va invitar a seure dient-nos *sentat*, calc pseudoespanyol del *seieu* català, sense pronom reflexiu i amb ensordiment de la -d final.

A la tardor del 1971 vaig començar a ensenyar, doncs, català pensant que era el primer hongarès que es dedicava a aquesta llengua, que era un pioner absolut. Avui sé que l'actual catalanística hongaresa té antecedents, antecedents que jo en aquell moment desconeixia. Una prehistòria el protagonista de la qual fou l'escolapi Albin Kőrösi (1860-1936), que a partir de l'últim decenni del segle XIX anava publicant, sobretot a les planes de la revista *Katholikus Szemle* (*Butlletí Catòlic*), tant poesia catalana traduïda a l'hongarès com escrits relacionats amb Catalunya. Els poetes traduïts per Kőrösi van ser Balaguer, Verdager i Guimerà, i els temes que va tractar en prosa foren el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, celebrat el 1906, i els jocs florals, certamen poètic que Kőrösi va intentar trasplantar a Hongria organitzant el 1908 uns jocs florals a Pozsony, actual Bratislava. El 1914 va publicar la versió hongaresa de la «novel·leta exemplar» medieval *Història de la filla del rei d'Hongria*, precedida per un estudi de pretensió filològica. A partir del 1912 fins a la seva mort, Kőrösi va ensenyar castellà a la Reial Universitat Hongaresa de Budapest (l'actual ELTE), i segons Ferenc Olivér Brachfeld, deixeble seu, oferia als seus millors alumnes també classes de català. Aquestes classes es feien al convent dels escolapis, situat al carrer Váci, avui molt turístic, en un edifici que el 1953 seria confiscat pel règim comunista i cedit a la nostra Facultat de Lletres. Els meus cursos incipients de català es feien, doncs, a la mateixa casa que havia acollit, decennis enrere, els d'Albin Kőrösi.

Ferenc Olivér Brachfeld, conegut a Catalunya més aviat com a Olivér Brachfeld (1908-1967), fou alumne de Kőrösi, i és molt probable que fos l'escolapi qui li va suggerir el tema de la seva tesi de doctorat, dedicada a les referències a Hongria en la literatura medieval catalana i en el romancer (*Magyar vonatkozások a régi katalán irodalomban és a katalán népballadában*, 1930). El 1928 Brachfeld va començar una estada a Barcelona per arreplegar-hi material per a la seva tesi i, després de defensar-la a Budapest, el 1931 es va establir a la capital catalana. Hi va viure fins a l'esclat de la Guerra Civil i, malgrat la seva joventut, es va convertir en figura conspícua del món cultural català. Són dotzenes els seus escrits apareguts al setmanari cultural barceloní *Mirador*, entre els quals els historiadors de la literatura catalana citen fins avui el que va dedicar, l'agost de 1932, a la novel·la *Mort de dama* de Llorenç Villalonga. Des de la fi dels anys vint del segle passat Brachfeld anava publicant en revistes hongareses notes més aviat breus sobre la vida cultural catalana. La primera d'aquestes notes, apareguda el gener del 1929 a la revista *Literatura*, dona notícia de la festa del llibre celebrada a Barcelona a l'inici de l'octubre del 1928. S'hi afirma que els barcelonins, i en general els catalans, són més aficionats a la lectura que els castellans, i s'hi insisteix en el fet que el català és

una llengua «independent» parlada per set milions de persones. En una altra nota Brachfeld assenyala l'aparició, a les planes de la revista mallorquina *La Nostra Terra* (núm. 25, gener de 1930) de dos poemes de Sándor Petőfi (1823-1849), poeta nacional d'Hongria. En aquesta primera etapa barcelonina de la seva vida Brachfeld acariciava ambiciosos projectes de traducció de literatura hongaresa al català, però l'única obra publicada en la seva versió, el 1935, fou *Halálos tavasz*, o sigui, *Primavera mortal*, de l'escriptor Lajos Zilahy (1891-1974), ben conegut al món castellanoparlant gràcies a les posteriors traduccions a l'espanyol del mateix Brachfeld.

Poc després de l'esclat de la Guerra Civil Brachfeld s'establí a París, on va viure fins al començament de la Segona Guerra Mundial. Tornat a Barcelona, es va trobar amb un país en què l'ús públic i escrit del català havia desaparegut, i en aquesta situació optà per traduir al castellà. Va traduir a aquesta llengua gairebé tota l'obra de Lajos Zilahy, autor recentment mencionat, i es deu a ell la primera versió espanyola de la novel·la *A gyertyák csonkig égnek* de Sándor Márai (1900-1989), amb el títol *A la luz de los candelabros* (1946), novel·la que tindria tant d'èxit mig segle després a tot arreu i també en català (*L'última trobada*, 1999).

Si ara ens preguntem quin ressò va tenir l'activitat de Körösi i de Brachfeld entre els hongaresos, siguin lectors o especialistes en literatura, hem de constatar que, de ressò, no n'hi va haver cap: ni *La història de la literatura europea* de Mihály Babits (*Az európai irodalom története*, 1934-1935), ni la *Història de la literatura universal* d'Antal Szerb (*A világirodalom története*, 1941) esmenten una literatura escrita en català, fet especialment sorprenent en el segon cas, perquè Antal Szerb dedica un breu apartat final del seu manual a les «literatures europees menors» (*Kisebb európai irodalmak*), que resulten ser setze, amb l'exclusió de la catalana i la inclusió de literatures que podríem qualificar de «noves», com ara l'estoniana, la finesa, la letona o la lituana. No cal dir que a l'índex de noms hi busquem endebades autors catalans: no hi són Lluï, March, Martorell, Verdguer, Guimerà o Maragall.

Després d'haver ressenyat els antecedents, tornem ara a la catalanística hongaresa contemporània, nascuda el 1971 a la universitat ELTE de Budapest en forma de classes pràctiques de llengua.

Els cursos de català de l'ELTE pretenien ser, des de l'inici mateix, més que unes classes estrictament de llengua, cosa potser natural en una facultat de lletres. L'oferta filològica hi era present ja als anys setanta, i s'ampliava al llarg de la dècada dels vuitanta. El mèrit és de dos dels meus col·legues: la literata Katalin Kulin i el lingüista Károly Morvay. Tots dos es van apuntar als meus primers cursos de llengua catalana, i després, ja coneixent-la, van oferir a l'alumnat cursos especialitzats. La professora Kulin va ensenyar literatura catalana medieval i moderna (un dels seus deixebles més avantatjats fou Balázs Déri, de qui parlarem més endavant), mentre que el professor Morvay s'orientava cap al català medieval i la iberoromanística oferint cursos, sovint compartits amb mi, en aquesta temàtica. En són exemples «Les llengües de la península Ibèrica» (primavera de 1975), «Morfologia iberoromànica» (any acadèmic 1984-1985), «Fonètica iberoromànica» (tardor del 1985) o «Lectura de textos catalans medievals» (tardor de 1986). L'alumna més brillant dels cursos de lingüística va ser Ildikó Szijj, a hores d'ara reconeguda romanista i responsable de l'especialització en iberoromanística, oferta a l'ELTE des del 2007.

Amb la creació del lectorat, promogut per la Generalitat de Catalunya el 1990, l'ensenyament del català a Hongria i la catalanística hongaresa van fer un pas molt important cap endavant. Des d'aleshores cada tardor s'ofereixen cursos per a principiants, oferts abans cada dos anys, i els alumnes poden continuar estudiant la llengua més enllà de quatre semestres. S'ofereixen també cursos de conversa. Una altra novetat és la possibilitat d'obtenir el certificat internacional de coneixement del català, possibilitat que existeix a Budapest a partir de l'estiu del 1992. Des d'aleshores els semestres de primavera sol haver-hi cursos preparatius per als diferents graus de les proves del certificat.

A la dècada dels noranta (concretament, el 1990 el primer, i el 1996 el segon) apareixen els diccionaris català-hongarès i hongarès-català de Kálmán Faluba i Károly Morvay (amb la col·laboració d'Ildikó Szijj i d'Ignasi Bou, lector de català a Budapest entre 1992 i 1995). Els dos diccionaris, a més de ser útils als cursos de llengua, són eines importants en la traducció de literatura catalana a l'hongarès, activitat que va guanyar intensitat just als anys noranta. Se'n serveixen també els estudiants dels nostres cursos de traducció català-hongarès i els concursants dels premis estudiantils de traducció convocats esporàdicament amb ocasió de les diades de Sant Jordi.

La cada vegada més variada oferta (sigui en llengua, sigui en filologia) va plantejar la necessitat de sistematitzar-la i de completar-la. Com a resposta a aquesta necessitat, el 1995 es va crear un programa d'especialització en filologia catalana (*Katalán filológiai program*) que comprenia quatre semestres de llengua i dotze assignatures de temàtica variada, cadascuna d'un semestre de durada, com ara lingüística descriptiva i històrica, civilització, història dels països de llengua catalana i història de la literatura. Es tractava d'una mena de minillicenciatura, amb constància a l'expedient de l'alumnat. Són els anys en els quals va néixer la sèrie «Katalán Könyvtár» (Biblioteca Catalana), el primer volum de la qual fou l'antologia poètica bilingüe *Ész és mámor* (Raó i follia, 1997), de poesia catalana del segle xx, a càrrec de Balázs Déri. L'especialització, liquidada a l'any acadèmic 2008-2009, va representar el punt àlgid de la catalanística conreada a l'ELTE, considerant tant el nombre d'assignatures com l'interès de l'alumnat.

Fou senyal del pes i del reconeixement de la catalanística hongaresa el fet que el 2006 l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (AILLC) celebrés a Budapest el seu XIV Col·loqui, el primer fora de l'Europa occidental. Els que hi van assistir recorden elogiosament la qualitat de l'organització i l'eficàcia i el bon coneixement de llengua del grup d'estudiants que hi col·laborava. La responsable principal de l'organització fou la professora Ildikó Szijj, i el grup d'estudiants fou reclutat i dirigit per Veronika Bálint, aleshores vicebibliotecària del departament d'espanyol de l'ELTE. Una nova prova del nostre reconeixement fou que entre el 2006 i el 2012 vaig tenir l'honor de presidir la junta de govern de l'AILLC. El nostre contacte amb l'AILLC, que es remunta als anys setanta, segueix sent constant: a més de la meua presidència, hem estat representats diverses vegades a la junta de govern, i als col·loquis de l'Associació, celebrats cada tres anys, acostuma a haver-hi ponents i comunicants hongaresos. A l'últim, que va tenir lloc el 2024 a la ciutat polonesa de Poznań, hi van intervenir activament quatre hongareses, entre les quals Ildikó Szijj com a ponent invitada.

El sistema de Bolonya, que va crear un ensenyament universitari dividit en dues etapes (grau i màster, de 180 crèdits el primer i de 120 el segon, amb una durada de tres més

dos anys), va afectar negativament la catalanística hongaresa en el sentit que no vam poder salvar la totalitat de l'especialització en filologia catalana. Amb la professora Szijj vam elaborar un nou programa, de filologia iberoromànica, que inclou el català i el gal·lec, i que nosaltres pensàvem impartir a les dues etapes de la formació. No ho vam aconseguir: l'especialització en iberoromanística, engegada a la tardor del 2007, es limita al grau. Es tracta d'un bloc de 50 crèdits, amb assignatures de llengua i lingüística, civilització, història i literatura, repartides gairebé igualitàriament entre les dues llengües. L'interès per la nova especialització era considerable i creixia amb el temps, amb grups de deu alumnes o més. Lamentablement, als darrers anys constatem una davallada, causada potser per una nova reforma que afecta la formació de professors de secundària: la càrrega lectiva dels futurs docents és força elevada, per tant són poc propensos a apuntar-se a cursos que no siguin obligatoris. Per altra banda, l'atractiu de la nostra especialització potser seria més gran si tingués continuació més enllà del grau.

Abans d'acabar el tema de l'ensenyament, no vull i no puc silenciar el fet que fa gairebé trenta anys que l'ELTE va deixar de ser l'únic centre hongarès dedicat al català: el 1996 la Universitat de Szeged, al sud-est del país, va acollir cursos de llengua, i actualment ofereix una especialització en filologia catalana, sota la direcció del professor Tibor Berta, format a la Universitat ELTE de Budapest.² A l'inici, Szeged i Budapest compartien lectorat (el lector de la capital passava un dia de la setmana a Szeged), però fa temps que els dos lectorats s'han independitzat. La col·laboració entre els dos centres és harmònica, fet que es materialitza, entre d'altres coses, en unes jornades catalanohongareses, celebrades un any a Budapest i un altre a Szeged.

La catalanística hongaresa té també una faceta de recerca, manifestada en tres tesis de doctorat i en publicacions en revistes científiques. Pel que fa a les tesis, la primera és la de Kálmán Faluba, sobre les vocals finals àtones en el català antic, defensada el 1976, seguida per la de Mónika Szigetvári sobre els catalanismes de l'actual castellà barceloní (2000) i la de Katalin Nagy C., sobre la gramaticalització de la perífrasi *anar+infinitiu* (2013). Els dos primers autors van fer el doctorat a la Universitat ELTE de Budapest; la tercera, a la de Szeged. Entre els tres és Katalin Nagy C. la més activa i la més prometedora: en les seves publicacions centra l'atenció en les fórmules de cortesia i les directives (o sigui, sol·licituds adreçades a l'interlocutor) aplicant els mètodes de la lingüística pragmàtica i utilitzant com a corpus textos medievals assequibles en línia (últimament, el *Tirant lo Blanc*).

A continuació passo a resseguir la història de les traduccions literàries del català a l'hongarès, tema que ja he tocat tangencialment. Em centraré en publicacions independents, o sigui, en llibres, deixant de banda el material dispers aparegut en revistes o antologies. Com que aquest procediment distorsiona, i no poc, la realitat, faré una excepció obligada: em referiré a la presència catalana a les planes de *Nagyvilág*, revista publicada entre el 1956 i el 2016, dedicada íntegrament a les literatures estrangeres. Una altra excepció podria ser l'extensa antologia *Hesperidák kertje* (Jardí de les Hespèrides), de 1971, que en un oceà d'autors espanyols i llatinoamericans cedeix un miniespai a set po-

2. Vegeu BERTA, Tibor (2021): «Un quart de segle d'estudis catalans a la Universitat de Szeged», *Acta*, 25: Supl. 3, p. 11-20.

etes catalans (Ausiàs March, Jacint Verdaguer, Joan Alcover, Miquel Costa i Llobera, Joan Maragall, Josep Carner i Josep Maria López Picó), set autors representats per dotze poemes.

La història de les traduccions, com la de la catalanística hongaresa en general, pot dividir-se en dues etapes: l'anterior a 1970 i la posterior a aquesta data. La primera té una collita ben magra: *La papallona* de Narcís Oller, en dues edicions (1897, 1901), sense el nom del traductor i traduïda segurament no directament de l'original; la ja mencionada *Història de la filla del rei d'Hongria*, publicada en versió d'Albin Kőrösi el 1914; *L'illa de la calma* de Santiago Rusiñol, una mena de guia turística de la Mallorca de l'inici del segle xx, apareguda en hongarès el 1927, traduïda del castellà per la pintora Erzsébet Ringer i il·lustrada per ella mateixa amb sis bells gravats; el *Llibre d'amic e amat* de Ramon Llull en traducció del franciscà Dénes Szedő, de l'any 1943.

La segona etapa, iniciada amb la dècada dels setanta del segle passat, triga a prendre embranzida: als primers dos decennis només apareixen quatre traduccions, i una d'elles, *Els plàtans de Barcelona* de Víctor Mora, parteix de la versió francesa de la novel·la. La presència tan modesta de la literatura catalana en hongarès en forma de llibres queda parcialment compensada per la revista mensual *Nagyvilág*, que a partir del 1972, i molt especialment als anys vuitanta, publica material català amb una considerable freqüència. Hi apareixen tant traduccions com assaigs dedicats a autors i obres. Entre els autors traduïts i/o comentats destaca Salvador Espriu, amb setze poemes solts i el cicle complet del *Cementiri de Sinera*, aquest traduït per Zsuzsa Takács, una de les millors veus poètiques de l'Hongria actual. *Nagyvilág* va publicar també el conte espriuà *Tereseta-que-baixa-va-les-escals*, en versió de Zsuzsanna Tomcsányi. La tasca meritòria de *Nagyvilág* fou represa per la revista virtual *1749* (1749.hu), fundada l'any 2020: posant al seu cercador el mot *katalán*, apareixen seixanta-una ocurrences.

L'any 1972 l'editorial Kriterion de Bucarest (no pas Budapest!) publica l'antologia *Körtánc fantomokkal*, o sigui, *Ronda amb fantasmes*, del transsilvà György Jánosházy (1922-2015), una iniciativa del tot deslligada de nosaltres, catalanòfils de Budapest. Es tracta d'una selecció de noranta-un poemes de deu poetes, que són Carner, Riba, Foix, Salvat-Papasseit, Marià Manent, Pere Quart, Rosselló-Pòrcel, Espriu, Vinyoli i Ferrater. La tria, tot i que això no hi consti explícitament, es basa en l'antologia bilingüe *Poetas catalanes contemporàneos* de José Agustín Goytisolo, de l'any 1968; o sigui, Jánosházy fa una selecció a base d'una selecció. Hi ha, però, una excepció significativa, la d'Espriu, el poeta millor representat: dels vint poemes seleccionats per Goytisolo, Jánosházy en presta vuit, i n'hi afegeix set. Malgrat la poca originalitat de la tria, l'antologia és important si considerem el desert en què irromp i la qualitat indiscutible de les versions.

Abans de passar a ressenyar altres versions hongareses d'autors catalans aparegudes en format de llibre a partir del 1970, em permeto una digressió per a observar dos casos lamentables de traducció desencertada deguda al desconeixement de la llengua de l'original. A la ja mencionada antologia *Hesperidák kertje* hi figuren quatre poemes d'Ausiàs March, tres dels quals porten el senyal bíblic *Llir entre cards*, senyal que en edicions filològiques consta amb la grafia medieval *Lir entre carts*. El traductor, Ottó Orbán, devia treballar a base d'una versió literal, realitzada per una persona que tampoc no sabia català, però potser tenia nocions de francès: el senyal bíblic es converteix en *kártyák mond-*

ják, o sigui, ‘les cartes diuen’, com si es tractés d’un acte de cartomància. L’altra anècdota es relaciona amb la monumental *Világirodalmi lexikon*, o sigui, *Enciclopèdia universal de les literatures*, apareguda en deu volums entre 1968 i 1995. Al segon volum, de l’any 1972, hi ha un article dedicat a Raimon Casellas, en què hi ha una referència a la novel·la *Els sots feréstecs*, títol «hongaritzat» en la forma de *A vad hülyék*, o sigui, *Els imbècils ferotges*. A partir del volum sisè de l’enciclopèdia es va incorporar a la redacció un equip de catalanòfils, compost per Balázs Déri, Kálmán Faluba i Zsuzsanna Tomcsányi; la nostra aportació, així ho espero, va aconseguir esquivar semblants imbecilitats.

Ja he dit que els dos decennis posteriors a la introducció de l’ensenyament del català a Hongria van ser poc fecunds des del punt de vista de les traduccions. Però sí que cal afegir que es tracta del període en què comencen a madurar els fruits de les classes de llengua impartides a partir del 1971: el 1978 surt *A Diamant tér*, o sigui, *La plaça del Diamant* de Mercè Rodoreda, en versió de Judit Tomcsányi, i el 1982 es publica *Bearn o la sala de les nines* de Llorenç Villalonga, traduït per Zsuzsanna Tomcsányi.

Cinc dels sis volums corresponents als anys noranta es lliguen al grup de Budapest; el sisè és una ampliació de l’antologia del transsilvà György Jánosházy: als deu poetes del volum del 1972 s’hi afegeixen Miquel Martí i Pol, Joan Margarit, Marta Pessarrodona, Narcís Comadira i Francesc Parcerisas.

Una de les dues novetats del decenni dels noranta és la presència en hongarès de la literatura catalana de l’edat mitjana. Per una banda tenim, de l’any 1994, el volum *A szertet filozófiájának fája*, que conté el *Llibre de filosofia d’amor* i el *Llibre d’amic i amat* de Ramon Llull, traduïts i comentats per Balázs Déri. D’altra banda, fou el mateix Déri qui va publicar, el 1999, una selecció trilingüe d’Ausias March (*Versek Poemes Poemas*), amb vint-i-nou peces en versió original, en espanyol i en hongarès, amb estudi introductor i notes. Les versions espanyoles són de Pere Gimferrer i de José María Micó.

La segona novetat del decenni dels noranta és la posada en marxa de la col·lecció «Katalán Könyvtár», dirigida fins a l’any passat per Balázs Déri i Kálmán Faluba, funció en la qual els ha rellevat la professora Dóra Bakucz, de la Universitat de Debrecen, en col·laboració amb la traductora Krisztina Nemes. La col·lecció s’enceta el 1997 amb l’antologia poètica bilingüe *Raó i follia. Poetes catalans del segle XX*, a càrrec de Balázs Déri, amb seixanta poemes de trenta-dos autors, des de Maragall fins al valencià Josep Balcells, i un extens esbós de la història de les lletres catalanes. Ja en aquest primer volum es materialitza la nostra voluntat d’entendre per *català* tot el domini lingüístic, des del Rosselló fins a l’Alguer. Un altre requisit que ens vam fixar era el d’acompanyar els volums amb estudis que ajudessin el lector en la plena comprensió del contingut, requisit que a la llarga ha resultat impossible de complir al cent per cent. Ens vam fixar igualment l’objectiu de publicar versions estrictament fidels als originals, objectiu escrupolosament respectat fins al dia d’avui. Un any després de l’antologia *Raó i follia*, el 1998, apareix el segon volum de la col·lecció, un recull de contistes del segle XX, amb textos de quinze autors, des de Víctor Català fins a Quim Monzó, en versió de les bessones Tomcsányi. El número tres de la «Biblioteca» fou l’antologia ausiasmarquiana suara esmentada. Fins a l’actualitat s’han publicat dintre de la sèrie disset volums, quantitat gens menyspreable si es considera que des de la fundació han passat gairebé trenta anys. S’ha de tenir present, però, que l’oferta de literatura catalana als lectors hongaresos no ha estat i no és només

responsabilitat nostra, sinó que nombroses traduccions del català a l'hongarès anaven i van a càrrec d'altres segells, entre els quals cal destacar l'editorial Európa, el grup Libri i últimament la Magvető. Pel que fa als projectes de la nova direcció de la sèrie «Katalán Könyvtár», és a punt de sortir en el moment de redactar aquest article (2025) una selecció de poemes de Vicent Andrés Estellés, seguida de prop per una antologia de la poesia catalana actual. En un futur no llunyà es publicarà la versió hongaresa del *Curial e Güelfa*. Ja fora de la sèrie, però en la línia dels projectes, cal mencionar el de l'editorial Napkút: una nova antologia del teatre català contemporani, seleccionada per Dóra Bakucz i traduïda per ella mateixa i per András Kürthy.

Al nou mil·lenni la publicació de literatura catalana a Hongria s'accelera notablement: el nombre de llibres traduïts del català a l'hongarès és de setze entre 2000 i 2009, i al decenni següent puja a vint. La collita de la mitja dècada actual és de sis volums. En comptes d'enumerar els autors, els títols i els traductors d'aquests quaranta-dos volums, em limito a destacar alguns aspectes que crec d'especial interès, remetent-me alhora a la pàgina *Torsimany* de la Universitat de Lleida (<<http://www.catedramariustorres.udl.cat/torsimany/index.php?wl=>>>), en què es troba informació sobre literatura catalana traduïda a les més diverses llengües, entre altres l'hongarès.

A propòsit de les traduccions aparegudes al llarg de l'últim quart de segle s'ha de destacar, primer, la presència d'antologies de diversos autors que formen part de la «Katalán Könyvtár»: en tenim tres de teatre i dues de contes. Segon, la reedició revisada en la nostra col·lecció d'obres publicades abans per altres editorials o per nosaltres mateixos, cas de *La plaça del Diamant* de Rodoreda, el *Bearn* de Villalonga i el *Camí de sirga* de Jesús Moncada. Al llarg de les revisions hem constatat amb satisfacció que els retocs que hem hagut de fer a les primeres versions no són de fons; per tant, les traduccions d'antany, malgrat no poder disposar aleshores dels diccionaris ni de la tècnica en línia dels nostres dies, són dignes. Tercer, la presència destacada en el mercat editorial hongarès d'un autor català, Jaume Cabré, de qui tenim traduïdes sis novel·les: *Senyoria* (2001), *L'ombra de l'eunuc* (2004), *Les veus del Pamano* (2006), *Fra Junoy o l'agonia dels sons* (2009), *Jo confesso* (2014) i *Consumits pel foc* (2024). La traductora de totes sis és Zsuzsanna Tomcsányi, en qui Cabré confià tant que en el cas de *Jo confesso* va acceptar que l'aparició de la versió hongaresa trigués amb la condició que la traductora fos Zsuzsanna Tomcsányi. Sembla que hi ha una simpatia mútua entre aquest autor i Hongria, com ho prova per exemple el seu volum de contes *Viatge d'hivern*, en què figuren diversos personatges hongaresos.

Finalment, afegirem una nota sobre els traductors, la gran majoria dels quals s'han format als cursos impartits a la Universitat ELTE de Budapest, fet que no vol dir, ni de bon tros, que una trajectòria vital diferent impedeixi ser bon traductor del català, com ho prova el cas de Krisztina Nemes, excel·lent traductora de diversos autors, entre ells Jesús Moncada. Al volum 17 de la «Katalán Könyvtár», contes de Pere Calders amb el títol *Antaviana*, vam voler arreplegar la colla sencera de traductors disponibles: són tretze, però haurien pogut ser catorze, si Balázs Déri hagués pogut acceptar la nostra invitació. Per tant, des d'aquest costat el futur de la literatura catalana en hongarès no perilla. Com que comptem amb la bona disposició de les editorials hongareses i amb l'ajut generós que l'Institut Ramon Llull presta als traductors, podem ser optimistes.

Per acabar, faig una breu al·lusió al paper dels catalanòfils hongaresos en traduccions de l'hongarès al català. En són dos exemples recents les dues antologies poètiques que avui presentem, l'apareguda a la revista *Reduccions* (núm. 117, primavera – estiu 2022), amb trenta-nou poemes de vint-i-nou autors en versions realitzades conjuntament per Balázs Déri i Carles Dachs, i la que és previst que publiqui a l'inici de 2026 l'editorial Godall (poemes de tres poetes hongareses d'ara en versió de Dóra Bakucz i Krisztina Nemes). Amb anterioritat, entre 1985 i 2024 hi ha hagut diversos casos en què parelles de traductors, un hongarès i un català, van col·laborar a traduir obres literàries hongareses al català.³ Amb el pas del temps disminueix la necessitat d'aquestes traduccions «a quatre mans», perquè hi ha catalans capaços de traduir de l'hongarès, com és el cas de tres exlectors a Budapest: Eloi Castelló, mort prematurament després d'una tasca traductora fecunda i força meritòria, Jordi Giné de Lasa (en col·laboració amb Imola Szabó) i Carles Dachs. Naturalment, el bon coneixement de l'hongarès no fa inútil, ni de bon tros, la revisió de les versions catalanes de part de parlants nadius, com és el cas recent de la novel·la *Tango satànic* de László Krasznahorkai (Edicions del Cràter, 2025): la traducció de Carles Dachs fou revisada per Kálmán Faluba.

Bona part de les versions de l'hongarès al català tenen el seu punt de partida als tallers que s'organitzen cada any sota la sàvia i diligent direcció de Dóra Bakucz. Es tracta d'una estada d'un parell de dies a la «Casa del Traductor» de Balatonfüred, amb la presència de grups mixtos d'hongaresos i catalans. L'últim dia dels tallers acostuma a ser una jornada de portes obertes, amb assistència de representants i simpatitzants de la catalanística hongaresa, siguin traductors, docents o estudiants.

Falta una nota final per agrair l'ajut que hem rebut i rebem de catalans i d'institucions catalanes. Els particulars són tants que em costaria enumerar-los: basti, per tant, el que he dit a l'inici sobre la família Ponti. Al començament de la nostra activitat catalanòfila vam comptar amb la col·laboració d'Òmnium Cultural, i més endavant amb la de la Fundació Congrés de Cultura Catalana. A la dècada dels noranta, estudiants de Budapest van poder assistir als cursos d'estiu de Vic, becats generosament per l'Escola de Mestres Balmes, germen de l'actual Universitat. La Generalitat de Catalunya, mitjançant l'Institut Ramon Llull, ens ajuda subvencionant traduccions, oferint beques per a estudiants, seleccionant els lectors i contribuint a les despeses dels lectorats. Sense aquests suports els nostres assoliments serien incomparablement més modestos que els aquí ressenyats.

3. Dissortadament, el nom del col·laborador català de vegades no consta a les edicions. A continuació enumero els traductors i els títols corresponents. Dóra Bakucz amb Jordi Giné de Lasa: Gy. Dragomán, *El rei blanc* (2010); Dóra Bakucz amb Jordi Gimeno: F. Molnár, *Els nois del carrer de Pál* (2011); Dóra Bakucz amb Montserrat Bayà: T. Déry, *Niki. Història d'una gossa* (2012). Balázs Déri amb Jordi Parramon: I. Madách, *La tragèdia de l'home* (1985); Balázs Déri amb Montserrat Bayà: P. Pázmány, *Cinc belles cartes* (1994). Krisztina Nemes [amb Carles Bartual]: J. Debreczeni, *Crema-tori fred* (2024). Ildikó Szijj i Balázs Déri amb Maria Fradera: T. Déry, *El senyor A.G. a X* (1992); Ildikó Szijj amb Montserrat Bayà: I. Mándy, *El vell botiguer* (2001).